วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีที่ 32 ฉบับที่ 2
พฤษภาคม - สิงหาคม 2567

พลวัตและการรื้อฟื้นความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

The Dynamic and Retrial of Representation of Hae Pha Khuen That Tradition, Phra Maha That Varamahavihara Temple, Nakhon Si Thammarat

วันพระ สืบสกุลจินดา (Vanpra Seubsakulajinda)[1]
พลกฤษณ์ วสีวิวัฒน์ (Phollakrit Waseewiwat)[2]

Received: October 25, 2023
Revised: March 13, 2024
Accepted: May 3, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์พลวัตและการรื้อฟื้นความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ได้รับการนิยามความหมายผ่าน “ผ้า” โดยสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้อ้างถึงตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชว่าผ้าที่ใช้เป็นเครื่องพุทธบูชาคือ “พระบฏ” ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2520 จึงมีการผลิตซ้ำคำอธิบายนี้อย่างแพร่หลาย แต่เมื่อสอบทวนตำนานต้นขั้วกลับพบว่า มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดออกไปจากตำนาน เพื่อให้สอดคล้องกับพิธีการอัญเชิญผ้าพระบฏพระราชทานของทางราชการ ทั้งที่ย้อนแย้งกับพิธีกรรมหลองผ้าของชาวบ้าน รวมถึงการไม่เคยพบ “พระบฏ” ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชที่ตกทอดจาก พ.ศ. 1773 หรือปีใดปีหนึ่งเลย คำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ในยุคจารีตจึงถือเป็นเพียงการสร้างความชอบธรรมให้กับการขอพระราชทานพระบฏจากพระบรมวงศานุวงศ์

การเติบโตของวงวิชาการด้านวัฒนธรรมศึกษาของจังหวัดนครศรีธรรมราชในช่วงทศวรรษที่ 2510-2520 เป็นบริบทสำคัญที่ทำให้จำเป็นต้องอธิบายอย่างเป็นวิชาการให้กับประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ จนเกิดการซ้อนทับความหมายของผ้าพื้นด้วยพระบฏ เบียดขับนิทานท้องถิ่นให้เลือนหายไป ทำให้ชาวบ้านต้องใช้พื้นที่และพิธีกรรมหลองผ้าแยกส่วนออกจากพื้นที่และพิธีการของทางราชการ เป็นการแสดงนัยยะแห่งการโต้กลับเพื่อรื้อฟื้นความหมาย

คำสำคัญ: แห่ผ้าขึ้นธาตุ, วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, การรื้อฟื้นความหมาย

Abstract

This article aims to analyze the dynamism and revival of meaning in the tradition of Stupa’s Fabric Tarpaulin-carrying Procession (Hae Pha Khuen That in Thai) performed in Wat Phra Maha That Temple, Nakhon Si Thammarat Province. The result is as follows – the tradition has been generally identified since the late 2520 B.E. by focusing on “fabric tarpaulins.” as mentioned in the Southern Thai Cultural Encyclopedia referring to the mythical legend of the

[1] คณะสหวิทยาการและการประกอบการ มหาวิทยาลัยทักษิณ
Faculty of Multidisciplinary Sciences and Entrepreneurship, Thaksin University
[2] คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University

great Buddha's relic stupa of Nakhon Si Thammarat, a type of dedicative fabric tarpaulin in Buddhism is the so-called "Phra Bot," an oblong painting cloth. After examining the primitive local narrative, however, some details are adapted to be matched with the provincial government's description of Stupa's Fabric Tarpaulin-carrying Procession even though it gets contradictory with the local meaning of the traditional Stupa's Fabric Tarpaulin Celebration (Long Pha). Phra Bot cloths have not been discovered in Nakhon Si Thammarat Area since 1773 B.E. or earlier. The historical local rulers here seem to be only the establishment of reasonability for requesting tarpaulins from the royals.

Owing to academic expansion in Nakhon Si Thammarat Province itself in the 2510-2520 B.E., it is necessary to re-identify the tradition of Stupa's Fabric Tarpaulin-carrying Procession by using academic evidence and methodology-the overlapping definition of Phra Bot cloths that dissolves the essence of folk narratives, so the local separately perform their own Stupa's Fabric Tarpaulin Celebration to encounter the government's activity and revise the meaning of tradition.

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

Keywords: Hae Pha Khuen That, Phra Maha That Varamahavihara Temple, The Retrial of Representation

บทนำ

"แห่ผ้าขึ้นธาตุ" เป็นคำใช้เรียกวิถีปฏิบัติของศรัทธาชนผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือ "พระธาตุนคร" อันเป็นปูชนียสถานสำคัญคู่บ้านคู่เมืองนครศรีธรรมราชและภาคใต้ ที่ถือเอาสองวาระทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วาระแรก มาฆบูชา คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 และวาระที่สอง วิสาขบูชา คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นหมุดเวลาเพื่อนัดหมายร่วมกันกระทำการสักการะและถวายเครื่องพุทธบูชาอันประกอบด้วย ผืนผ้า ดอกไม้ ธูป และเทียนต่อพระธาตุนคร

วิถีปฏิบัตินี้สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคนจนกลายเป็นประเพณีที่มีความสำคัญประเพณีหนึ่งประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช เห็นได้จากการให้ความสำคัญโดยภาครัฐผ่านการบัญญัติไว้เป็นแผนปฏิบัติการประจำหน่วยงานส่วนภูมิภาคของจังหวัดนครศรีธรรมราช เช่น จังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดและสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด เป็นต้น รวมถึงภาครัฐวิสาหกิจอย่างการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีแผนปฏิบัติการในรูปแบบการส่งเสริมการตลาดและการประชาสัมพันธ์

ในส่วนชาวบ้าน ประเพณีนี้ถือเป็นบุญใหญ่ประจำปี ศรัทธาชนจะรวมกลุ่มกันละแวกบ้านใกล้เรือนเคียงและหรือชุมชนใกล้เคียง มีทั้งการร่วมเดินทางกันไปตามวาระที่กำหนดและพักค้างแรมที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร รวมถึงวัดบริวารโดยรอบก่อนแห่ผ้าขึ้นธาตุ ในปี พ.ศ. 2566 ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร หน่วยงานภาครัฐจัดให้มีการสมโภชพระบฏพระราชทาน ส่วนวัดหน้าพระบรมธาตุซึ่งเป็นวัดที่อยู่ฝั่งตรงกันข้ามในด้านทิศตะวันออก จะมีการสมโภชผ้าของศรัทธาชนที่มาจากทั่วทุกสารทิศ เรียกค่ำคืนนั้นว่า "คืนหลองผ้า" คือ ค่ำคืนที่มีการสมโภชผ้าในฐานะเครื่องพุทธบูชาซึ่งจะใช้แห่เข้าไปห่มถวายพระธาตุนครในวันรุ่งขึ้น

เมื่อถึงเช้าวันแห่ผ้าขึ้นธาตุ ขบวนผ้าของศรัทธาชนจะตั้งแห่กันตั้งแต่เช้ามืดแม้พระอาทิตย์จะยังไม่ขึ้น โดยมากจะเวียนขวาเป็นทักษิณาวรรตก่อนหนึ่งหรือสามรอบ แล้วจึงถวายเป็นพุทธบูชาด้วยการโอบรอบฐานพระธาตุนครหรือพระเจดีย์บริวารซึ่งประดิษฐานอยู่รายรอบพระธาตุนครไว้ ส่วนพระบฏพระราชทานของภาครัฐหัวหน้าส่วนราชการระดับภูมิภาคจะเป็นผู้เชิญขึ้นโอบรอบฐานพระธาตุนคร แต่จะกระทำในช่วงเวลาเย็นหลังจากเสร็จสิ้นพิธีการแล้ว

คำว่า **“แห่ผ้าขึ้นธาตุ”** เป็นคำที่แสดงให้เห็นวิธีการสักการะบูชาของศรัทธาชนที่ปฏิบัติต่อพระธาตุนครอย่างชัดเจนผ่านผืนผ้า ดังนั้น **“ผ้า”** ซึ่งเป็นเครื่องพุทธบูชาจึงถือเป็นหัวใจสำคัญที่สุดของประเพณีนี้ ดังที่ เฉลิม จิตรามาศ (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2566) เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ให้ข้อมูลว่า *“ชาวนครศรีธรรมราชรวมถึงศรัทธาชนทั่วไปเชื่อว่าพระธาตุนครเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การที่ได้นำเครื่องสักการะไปถวายประกอบด้วยผืนผ้า ดอกไม้ ธูป เทียน และเครื่องสักการะบูชาจึงหมายถึงได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกันกับการได้ถวายเครื่องสักการะเหล่านั้น ถือว่าเป็นการถวายไว้เป็นการเฉพาะแด่พระพุทธองค์ คือถวายถึงพระหัตถ์ของพระพุทธองค์โดยตรง โดยเฉพาะผ้าที่มีสีใกล้เคียงกับจีวรที่หมายถึงการถวายผ้าไตรจีวรแด่พระพุทธเจ้า”*

ในปัจจุบัน ผ้าที่แห่เข้าสู่พระธาตุนครสามารถแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ ผ้าเขียนสีและผ้าพื้น ซึ่งผ้าทั้งสองชนิดมีสัณฐานเป็นผืนยาว

ผ้าเขียนสีมีการเรียกชื่อเฉพาะว่า “พระบฏ” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า *“ผืนผ้าที่มีรูปพระพุทธเจ้า เป็นต้น และแขวนไว้เพื่อบูชา”* คำว่า “บฏ” มาจากภาษาบาลีคำว่า “ปฏ” แปลว่า ผ้าทอหรือผืนผ้า ผ้าชนิดนี้ได้มาจากการที่ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาในนามพสกนิกรชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชขอพระราชทานจากพระบรมวงศานุวงศ์ โดยที่พระบฏพระราชทานผืนแรก ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานจากสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้ากรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อ พ.ศ. 2530 และอีกผืนเมื่อ พ.ศ. 2549 จากนั้นมีการขอพระราชทานจากพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่น ๆ อีกต่อมา รวมแล้วจังหวัดนครศรีธรรมราชมีพระบฏพระราชทาน 6 ผืน จากพระบรมวงศานุวงศ์ 5 พระองค์ (วิมล ดำศรี, 2557) และด้วยเป็นพระบฏที่ได้มาจากการขอพระราชทาน ในภายหลังจึงเรียกผ้ากลุ่มนี้ว่า **“พระบฏพระราชทาน”**

ผ้าอีกชนิด คือ ผ้าพื้น ส่วนใหญ่เป็นผืนสีเหลือง อาจมีการใช้สีขาวและสีแดงบ้างประปราย ส่วนใหญ่เรียกผ้าพื้นว่า **“ผ้า”** แต่ผู้ศึกษาเคยพบว่า มีการเรียกผ้าพื้นว่าพระบฏด้วยในบางคนบางคณะ

การเรียกชื่อและลักษณะที่ต่างกันของผืนผ้า รวมถึงการประกอบพิธีการสมโภชผืนผ้าหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “หลองผ้า” ที่มีอาณาบริเวณแยกออกจากกันอย่างชัดเจนระหว่างชาวบ้านและส่วนงานราชการดังได้กล่าวมาแล้วนี้ ผู้ศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นผลมาจากการพยายามค้นหาคำนิยาม การเผยแพร่และการตรึงความหมายให้กับ **“ผ้า”** ของคนแต่ละกลุ่มกระบวนการ **“แห่”** จึงอาจเป็นการสื่อสารถึงความหมายที่ตนเข้าใจและทรงจำ ในขณะเดียวกัน ต่างกลุ่มต่างแสดงความสับสนที่เกิดจากผลกระทบของความพยายามในการนิยามความหมายเพื่อเคลื่อนเปลี่ยนความทรงจำจากอีกกลุ่มด้วย บทความฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อวิเคราะห์พลวัตและการรื้อฟื้นความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อแสดงให้เห็นพฤติการณ์ของการแห่ผ้าขึ้นธาตุในฐานะประเพณี จารีต และธรรมเนียม คลี่มองแรงเคลื่อนภายในที่ทำให้ความหมายของแห่ผ้าขึ้นธาตุมีความเป็นพลวัตด้วยการวิเคราะห์จากเอกสารร่วมสมัยเปรียบเทียบกับเอกสารโบราณ และชี้ให้เห็นบริบทที่ทำให้เกิดการรื้อฟื้นความหมายในสังคมร่วมสมัย

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ประเพณี จารีต และธรรมเนียม ว่าด้วยการแห่ผ้าขึ้นธาตุ

คำว่า “ประเพณี” จากการทบทวนแนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยเฉพาะเรื่องของ อาหมัดอัลซารีย์ มูเก็ม (2559) หัวข้อ “ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบนพื้นที่บ้านจารย์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์” พบว่า มีการให้ความหมายของคำว่าประเพณีไว้หลากหลาย เช่น เสฐียรโกเศศ อธิบายว่าคือ ความเป็นไปอันเนื่องด้วยการกระทำหรือดำเนินการอย่างใด ๆ เมื่อประพฤติซ้ำ ๆ อย่างนั้น จนเป็นความเคยชิน ปรีชา พิณทอง ชี้ว่ามาจากศัพท์บาลีสันสกฤตว่า “ปเวณิ” คือ ขนบธรรมเนียมหรือแบบแผน และณรงค์ เส็งประชา อธิบายว่า คือพฤติกรรมของสังคม เป็นการกระทำกิจกรรมทางสังคมที่ผู้คนส่วนใหญ่ถือปฏิบัติ เป็นบรรทัดฐานเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต (อาหมัดอัลซารีย์ มูเก็ม, 2559)

การทบทวนแนวคิดดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาสามารถสังเคราะห์ลักษณะร่วมว่าด้วยความหมายของคำว่าประเพณีได้โดยกระชับว่า ประเพณี คือ พฤติกรรมของมนุษย์ที่สืบทอดต่อกันมา กับทั้งผู้ศึกษาพิจารณาเห็นข้อสังเกตบางประการว่า นักวิชาการส่วนหนึ่งนิยามความหมายของคำว่าประเพณีไว้คาบเกี่ยวกับคำศัพท์ทางวัฒนธรรมคำอื่น ได้แก่ ปรีชา พิณทอง ที่ชี้ว่ามาจากศัพท์บาลีสันสกฤตว่า “ปเวณิ” แล้วให้ความหมายว่าประเพณี คือ ขนบธรรมเนียมหรือแบบแผน (อาหมัดอัลซารีย์ มูเก็ม, 2559) ทั้งที่ความหมายของ **“ขนบ”** และ **“ธรรมเนียม”** ต่างมีเงื่อนไขเฉพาะในการกำหนดเรียกที่แตกต่างกัน รวมถึง ณรงค์ เส็งประชา อธิบายว่า ประเพณีเป็นบรรทัดฐานเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ทั้งที่คำว่า **“บรรทัดฐาน”** ก็มีเงื่อนไขเฉพาะ

การคาบเกี่ยวในลักษณะของการเป็นส่วนขยายซึ่งกันและกันของคำศัพท์ทางวัฒนธรรมเหล่านี้ อาจเป็นที่มาให้เกิดการผสมคำศัพท์ทางวัฒนธรรม เพื่ออธิบายความแตกต่างของประเพณีไว้เป็น 3 ประเภท คือ **“จารีตประเพณี”** คือ ประเพณีที่มีเรื่องศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง หากผู้ใดฝ่าฝืนถือว่าผิดต้องได้รับโทษ **“ขนบประเพณี”** คือ ประเพณีที่มีระเบียบแบบแผนตามที่สังคมกำหนดไว้และปฏิบัติสืบต่อกันมา และ **“ธรรมเนียมประเพณี”** คือ ประเพณีที่เกี่ยวกับเรื่องทั่วไป ไม่มีระเบียบแบบแผนหรือความผิดถูก เป็นแนวปฏิบัติทั่วไปจนเกิดความเคยชิน (อาหมัดอัลซารีย์ มูเก็ม, 2559) ดังจะเห็นว่า เมื่อคำว่า ประเพณี ถูกผสมด้วยคำศัพท์ทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ในที่นี้คือ คำว่า จารีต ขนบ และธรรมเนียมเข้าไป จากความหมายเดิมคือ พฤติกรรมของมนุษย์ที่สืบทอดต่อกันมานั้น ความหมายของประเพณีจะแคบ ชัดเจนและมีความจำเพาะกว่าเดิมเป็นเรื่อง ๆ ไป ทั้งนี้หากแยกคำที่ผสมจะได้ความหมายซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละคำ ได้แก่ **“จารีต”** ว่าด้วยศีลธรรม ผิด-ชอบ ชั่ว-ดี **“ขนบ”** ว่าด้วยระเบียบแบบแผนสังคม และ **“ธรรมเนียม”** ว่าด้วยแนวปฏิบัติที่เคยชิน

เมื่อใช้แนวคิดเรื่องประเพณีมาพิจารณาการแห่ผ้าขึ้นธาตุในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช จะพบว่า การแห่ผ้าขึ้นธาตุ มีความเป็นประเพณีในประเภทขนบประเพณี กล่าวคือ เป็นพฤติการณ์ของเจ้าของวัฒนธรรมที่มีการยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ต่างตกลงกันว่าเมื่อถึงวาระสำคัญทางพระพุทธศาสนาในวันเพ็ญเดือนสามและเดือนหกทางจันทรคติแล้ว จะต้องชวนกันนำเครื่องพุทธบูชาอันมีผืนผ้าเป็นหัวใจสำคัญแห่ไปถวายพระธาตุนคร ส่วนที่เป็นขนบคือวาระอันนำไปถวาย ซึ่งถือเป็นแบบแผนสังคมที่มีกลไกขับเคลื่อนคือพระพุทธศาสนาเป็นฉากหลัง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาส่วนประกอบย่อย ๆ ของการแห่ผ้าขึ้นธาตุแล้ว พบว่า ยังปรากฏพฤติการณ์ที่เข้าข่ายคำอธิบายของคำศัพท์วัฒนธรรมคำอื่น ๆ ด้วย เช่น **จารีต**ของการที่จะต้องเชิญผ้าไว้ในที่สูง ห้ามเหยียบย่ำ และ**ธรรมเนียม**ที่จะต้องเวียนขวากระทำทักษิณาวรรตก่อนการถวาย เป็นต้น

พลวัตทางความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา เอกสารร่วมสมัยได้นิยาม เผยแพร่ และตรึงความหมายของ “ผ้า” ที่ใช้เป็นเครื่องพุทธบูชาในพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุว่าเป็น “พระบฏ” แต่เมื่อสอบทวนเอกสารโบราณที่เอกสารร่วมสมัยใช้อ้างอิงแล้วกลับพบว่า คำอธิบายจากเอกสารร่วมสมัย ได้ต่อขยายและปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเรื่องเล่าพระบฏออกไปจากเอกสารโบราณ เมื่อ “ผ้า” เป็นหัวใจสำคัญของประเพณีเปลี่ยนรูป จึงส่งผลให้ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุมีความเป็นพลวัต ดังจะได้พรรณนาให้เห็นความแตกต่างว่าด้วยความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุระหว่างเอกสารร่วมสมัยและเอกสารโบราณ และวิเคราะห์แรงกระทำให้เกิดการเคลื่อนเปลี่ยนความหมายดังกล่าว

1. ความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุจากเอกสารร่วมสมัย

ชาวนครศรีธรรมราชรับรู้กันโดยทั่วไปในปัจจุบันว่า “แห่ผ้าขึ้นธาตุ” มีที่มาจากเรื่องเล่าต่อกันมาว่าพระบฏผืนหนึ่งถูกคลื่นซัดขึ้นมาเกยชายหาดบริเวณชายฝั่งปากพนัง ชาวปากพนังนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช หลังจากได้ซักจนสะอาดแล้วเห็นว่าเป็นภาพพุทธประวัติ จึงทรงรับสั่งให้นำขึ้นห่มบูชาพระธาตุนคร นับตั้งแต่นั้นเรื่อยมา กษัตริย์รวมถึงผู้ปกครองเมืองนครศรีธรรมราชทุกยุคทุกสมัยก็จะบูชาพระธาตุนครกันด้วยวิธีนี้ เรียกว่า “แห่ผ้าขึ้นธาตุ”

“แห่ผ้าขึ้นธาตุ” ในความหมายที่รับรู้กันโดยทั่วไปในปัจจุบันจึงหมายถึง การบูชาพระธาตุนครของพระมหากษัตริย์หรือชนชั้นปกครองด้วยพระบฏ ซึ่งความหมายดังกล่าวนี้ ได้ถูกเผยแพร่อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรในยุคแรก ๆ ผ่านเอกสารร่วมสมัย ได้แก่ บรรดาเอกสารที่ตีพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา โดยเอกสารร่วมสมัยเล่มแรกสุดในบรรดาเอกสารเหล่านั้นคือสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่มที่ 10 ซึ่งมีดิเรก พรตตะเสน เป็นผู้เรียบเรียง

ดิเรก พรตตะเสน อดีตข้าราชการบำนาญกระทรวงคมนาคม การศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีภูมิลำเนาอยู่ ณ ถนนหลังพระบรมธาตุ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็น 1 ใน 221 ผู้เรียบเรียงคำอธิบายให้กับสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529) ได้อธิบายที่มาของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 10 คำค้นชื่อ “แห่ผ้าขึ้นธาตุ” หน้า 4135-4136 ว่า

> *“ประเพณีนี้ สืบมาจากสมัยพระยาศรีธรรมมาโศกราชจันทรภาณุทรงประกอบพระราชพิธีวิสาขะสมโภชพระบรมธาตุครั้งแรก หลังจากบูรณะพระเจดีย์องค์เดิมเป็นทรงลังกาสมบูรณ์แล้ว*
>
> *มีเรื่องปรากฏในตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชว่า ก่อนเริ่มพิธีสมโภชพระบรมธาตุไม่กี่วัน คลื่นได้ซัดผ้าแถบผืนหนึ่งมีลายเขียนเป็นรูปเรื่องราวพุทธประวัติที่เรียกกันว่า “พระบต” หรือ “พระบฏ” ขึ้นที่หาดปากพนัง ชาวปากพนังเก็บได้ส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพญาศรีธรรมโศกราชจันทรภาณุที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อได้รับแถบผ้าพระบฏ พญาศรีธรรมโศกราชจันทรภาณุก็โปรดให้เจ้าพนักงานซักทำความสะอาดจนหมดจด แต่ลวดลายรูปในผืนผ้ายังเด่นชัดสวยงามมิได้ลบเลือน เมื่อซักเสร็จก็ผึ่งไว้ในพระราชวังและประกาศหาเจ้าของ*
>
> *ความปรากฏต่อมาว่า พระบฏเป็นของพุทธศาสนิกชนกลุ่มหนึ่ง เชิญลงเรือรอนแรมมาแต่เมืองอินทรปัตซึ่งอยู่แถวลุ่มแม่น้ำโขงฝั่งเขมร จะนำไปถวายเป็นพุทธบูชาพระทันตธาตุคือ พระเขี้ยวแก้วที่ลังกา แต่เรือถูกมรสุมแตกทำลายลงในทะเลหน้าเมืองนครศรีธรรมราช หัวหน้าพุทธศาสนิกชน*

ในกลุ่มจมน้ำตาย เหลือเพียงบริวารรอดขึ้นฝั่งท่าศาลาได้ประมาณ 10 คน ส่วนพระบฏถูกคลื่นซัดขึ้นฝั่งปากพนัง

พญาศรีธรรมโศกราชจันทรภาณุสดับข่าวนั้นแล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่า พระบฏซึ่งเจ้าของผู้ทำนั้นตั้งใจนำไปถวายเป็นพุทธบูชา ประกอบกับบริวารที่รอดชีวิตมาส่งข่าวยินยอม จึงโปรดให้พุทธศาสนิกชนชาวเมืองจัดเครื่องประโคมแห่แหนขึ้นห่มองค์เจดีย์พระบรมธาตุ อุทิศส่วนกุศลให้เจ้าของในครั้งวิสาขบูชาสมโภชคราวนั้นด้วย แม้ไม่ใช่พระทันตธาตุตามที่เจ้าของผู้ล่วงลับตั้งใจไว้ก็เป็นพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมเป็นพุทธบูชาอย่างเดียวกัน

จากปฐมเหตุดังกล่าวจึงเกิดเป็นภารกิจประจำปีของกษัตริย์ สืบมาถึงเจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราชทุกสมัยจะต้องสร้างพระบฏ จัดให้มีการแห่แหนพระบฏขึ้นห่มโอบฐานพระบรมธาตุในเทศกาลวิสาขบูชา ซึ่งเป็นวันสุดท้ายของพิธีสมโภชพระบรมธาตุทุกปี จนกลายเป็นประเพณีเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของเมืองนครศรีธรรมราช เพราะปรากฏว่าประเพณีแห่พระบฏขึ้นธาตุไม่มีทำในท้องถิ่นใดทั้งสิ้นในประเทศไทย จะมีพร้อมกันก็เฉพาะสมโภชพระบรมธาตุในท้องที่ที่มีเจดีย์พระบรมธาตุเท่านั้น ซึ่งงานสมโภชบางท้องถิ่นก็จัดในเทศกาลต่าง ๆ” (ดิเรก พรตตะเสน, 2529)

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ภาพ 1

ขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุ ภาพประกอบการอธิบายคำ “แห่ผ้าขึ้นธาตุ”

หมายเหตุ. จาก “แห่ผ้าขึ้นธาตุ” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่มที่ 10, หน้า 4135.

คำอธิบายของดิเรก พรตตะเสน มาพร้อมกับการให้ความหมายเพิ่มเติมต่อประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุไว้อย่างน้อย 4 ประเด็น ได้แก่ 1) แห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่เก่าแก่เริ่มต้นในสมัยพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ถือปฏิบัติติดต่อกันมายาวนาน มีจุดเริ่มต้นที่ชัดเจนตั้งแต่สมัยพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชจันทรภาณุ สืบเนื่องมาจากพิธีสมโภชพระธาตุในวาระการบูรณะเสร็จสิ้นสมบูรณ์ มีกำหนดเวลาในการประกอบพิธีที่ชัดเจนแน่นอนคือวันวิสาขบูชา ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 2) การแห่ผ้าขึ้นธาตุถือเป็นพระราชพิธีสำคัญประจำปีของเมืองนครศรีธรรมราชที่แม้สถานภาพของความเป็นเมืองอันมีพระมหากษัตริย์ปกครองจะคลี่คลายลงเหลือเพียงจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยที่มีผู้ว่าราชการจังหวัดทำหน้าที่บริหารจัดการแล้วก็ตาม แต่ความสำคัญของการแห่ผ้าขึ้นธาตุในฐานะ “ของสำหรับเมือง” ยังคงดำรงอยู่ 3) ผ้าที่ใช้แห่ขึ้นห่มพระธาตุนครคือ “พระบต” หรือ “พระบฏ” มีสัณฐานเป็นผ้าแถบผืนยาว มีการวาดลวดลายตกแต่งผืนผ้านั้นเป็นฉากตอนในพุทธประวัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ 4) พระบฏผืนปฐมเหตุเป็นของชาวเมืองอินทรปัต ลุ่มน้ำโขงฝั่งเขมร มีจุดมุ่งหมายจะไปถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระทันตธาตุหรือพระเขี้ยวแก้วที่เมืองลังกา แต่มีเหตุให้เรือแตกจนพระบฏซัดขึ้นชายหาดปากพนัง เมื่อชาวปากพนังนำขึ้นถวายพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชแล้ว ทรงมีรับสั่งให้เชิญขึ้นห่มพระธาตุนครเพราะเห็นว่าเป็นเครื่องหมายแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหมือนกัน

ความหมายทั้งสี่ซึ่งปรากฏอยู่กับคำอธิบายเกี่ยวกับที่มาของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของดิเรก พรตตะเสน ได้ถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในลักษณะของ “โครงเรื่อง” ว่าด้วย **คณะศรัทธาชนมุ่งหมายนำพระบฏไปถวายเป็นพุทธบูชาที่เมืองลังกา แต่ระหว่างการเดินทางเกิดอุบัติเหตุทำให้คลื่นซัดผ้าขึ้นฝั่งปากพนัง ชาวปากพนังนำขึ้นถวายพญาศรีธรรมาโศกราช ทรงรับสั่งให้ซักแล้วถามหาเจ้าของ เมื่อพบเจ้าของและทราบจุดหมายปลายทางที่จะไปของพระบฏจึงรับสั่งให้แห่ขึ้นถวายพระธาตุนครแทน** แต่นั้นมาก็ถือปฏิบัติกันเป็นประเพณี โครงเรื่องทำนองนี้เผยแพร่โดยทั่วไปและถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ทรงจำ รับทราบและยอมรับกันในจังหวัดนครศรีธรรมราช กลายเป็นโครงเรื่องหลักของการอธิบายที่มาของพระบฏรวมถึงประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุมาอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มต้นตั้งแต่ดิเรก พรตตะเสน ประเดิมนิยามและเผยแพร่ความหมายผ่านสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ คำอธิบายประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุด้วยโครงเรื่องนี้ ถูกใช้งานทันทีในการแห่ผ้าขึ้นธาตุ พ.ศ. 2530 ผ่านแผ่นพับประชาสัมพันธ์ชื่อ “มาฆบูชา กวนข้าวมธุปายาส แห่ผ้าขึ้นธาตุ ถวายราชสักการ” จัดพิมพ์โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช ระบุว่าเป็นบทความคัดมาจากศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช อธิบายความว่า

> *“การแห่ผ้าขึ้นธาตุมีประวัติว่า เมื่อ พ.ศ. 1773 ขณะที่พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชกำลังจะสมโภชพระบรมธาตุอยู่นั้น คลื่นได้ซัดผ้าแถบใหญ่ยาวชิ้นหนึ่งขึ้นที่ชายหาดปากพนัง ชาวปากพนังจึงเก็บผ้านั้นไปถวายพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ทรงมีรับสั่งให้ซักผ้านั้นจนสะอาดแล้วประกาศหาเจ้าของ ได้ความว่า พุทธศาสนิกชนกลุ่มหนึ่งจากเมืองอินทปัตถ์จะเดินทางไปลังกาเพื่อนำไปบูชาพระเขี้ยวแก้วแต่เรือโดนพายุที่ชายฝั่งเมืองนคร มีคนรอดชีวิตราว 10 คน พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชจึงได้โปรดให้นำผ้าพระบฏขึ้นห่มพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชแทน ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุจึงมีแต่นั้นมา”* (องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2530)

แม้คำอธิบายจะหดสั้นลงอาจเพราะด้วยพื้นที่สำหรับจัดทำแผ่นพับมีจำกัดจึงทำได้เพียงสรุปสาระสำคัญตามโครงเรื่องหลัก แต่ยังคงความหมายทั้งสี่ของดิเรก พรตตะเสน ดังได้กล่าวไว้แล้วอย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะความหมายแรกคือการเป็นประเพณีที่เก่าแก่เริ่มต้นในสมัยพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช คำอธิบายนี้ได้ชี้ชัดลงไปใน พ.ศ. 1773 เป็นปีเริ่มต้น เอกสารฉบับนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการนิยามความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุฉบับแรกสุดที่ได้รับการเผยแพร่ในวงกว้าง เพราะแผ่นพับประชาสัมพันธ์สามารถกระจายจ่ายแจกและเข้าถึงได้ง่ายกว่าสารานุกรม จึงทำให้เอกสารร่วมสมัยฉบับต่อ ๆ มาผลิตซ้ำ ใช้สอยกันอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะประเด็นเรื่องจุดเวลาของการเริ่มต้นประเพณี ดังที่ วิมล ดำศรี (2557) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช จัดทำคำอธิบายเกี่ยวกับความเป็นมา ความสำคัญ และคุณค่าของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ไว้ในบทที่ 2 ของหนังสือผ้าพระบฏพระราชทานปัจจัยและสื่อส่งเสริมสืบสานประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ว่า

> *“ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของเมืองนคร เป็นประเพณีที่มีมานานจนยากที่จะยืนยันได้แน่ชัดว่าเริ่มในสมัยใด แต่ตามตำนานของประเพณีนี้มีว่า ในสมัยอาณาจักรศรีวิชัย ราว พ.ศ. 1773 เป็นสมัยที่พระเจ้าสามพี่น้อง คือ พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช พระเจ้าจันทรภาณุ และพระเจ้าพงษาสุระกำลังดำเนินการสมโภชพระธาตุอยู่นั้น คลื่นได้ซัดผ้าแถบใหญ่ยาวชิ้นหนึ่ง ซึ่งมีลายเขียนเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งเรียกว่า “พระบฏ” ขึ้นที่ชายหาดปากพนัง ก่อนที่จะถึงวันสมโภชพระบรมธาตุไม่นาน ชาวปากพนังเก็บภาพนั้นไปถวายพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชรับสั่งให้ซักพระบฏจนสะอาด แต่ลายเขียนพุทธประวัติก็ไม่ลบเลือน ยังคงสมบูรณ์ดีทุกประการ จึงรับสั่ง*

ให้ประกาศหาเจ้าของ ได้ความว่าชาวพุทธกลุ่มหนึ่ง จำนวน 100 คน จากเมืองหงษาวดี มีผขาวอริยพงษ์ เป็นหัวหน้า จะเดินทางไปลังกาเพื่อนำพระบฏไปบูชาพระพุทธบาทในลังกา แต่โดนพายุที่ชายฝั่งเมืองนคร มีคนรอดชีวิต 10 คน รวมทั้งหัวหน้า

พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชทรงพิจารณาเห็นว่า พระบฏนั้นควรจะนำขึ้นไปห่มพระบรมธาตุเจดีย์เนื่องในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุและเจ้าของพระบฏซึ่งรอดชีวิตก็ยินดีด้วย เหตุนี้การแห่ผ้าขึ้นธาตุจึงเป็นประเพณีประจำเมืองนครสืบมาจนทุกวันนี้” (วิมล ดำศรี, 2557)

จะเห็นได้ว่า คำอธิบายของวิมล ดำศรี มีส่วนขยายเพิ่มเติมให้กับคำอธิบายของดิเรก พรตตะเสน เหมือนที่ปรากฏในแผ่นพับประชาสัมพันธ์ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช คือ บ่งบอกจุดเวลาชัดเจนว่าเกิดขึ้น “ในสมัยอาณาจักรศรีวิชัย ราว พ.ศ. 1773” และระบุว่า “เป็นสมัยที่พระเจ้าสามพี่น้อง คือ พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช พระเจ้าจันทรภาณุ และพระเจ้าพงษาสุระ กำลังดำเนินการสมโภชพระธาตุอยู่” ส่วนนี้ทำให้ความหมายในประเด็นที่หนึ่งของดิเรก พรตตะเสน คือ แห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่เก่าแก่เริ่มต้นในสมัยพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น มีการบ่งบอกเวลาอย่างชัดเจน จะต่างกันก็แต่เพียงคำอธิบายของวิมล ดำศรี ระบุว่า พระบฏผืนปฐมเหตุนั้นเป็นของ “ชาวพุทธกลุ่มหนึ่งจำนวน 100 คน จากเมืองหงษาวดี มีผขาวอริยพงษ์เป็นหัวหน้า” ในขณะที่ ดิเรก พรตตะเสน อธิบายว่าเป็นของชาวอินทรปัตลุ่มน้ำโขงฝั่งเขมร อย่างไรก็ตามแม้จะมีที่มาจากคนละฝั่งทะเล แต่ก็ยังให้ความหมายได้ว่า “พระบฏ” เป็นของนอกที่เดินทางเข้ามายังเมืองนครศรีธรรมราชก็ด้วยอุปัทวเหตุ

คำอธิบายของวิมล ดำศรี ถูกปรับแต่งเล็กน้อยและใช้เป็นเนื้อหาในการอธิบายที่มาของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุในนิทรรศการชื่อ “ประเพณีแห่ผ้าพระบฏถวายพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” ในงานมานะ มาฆะ มานครฯ 2566 ประเพณีมาฆบูชาแห่ผ้าขึ้นธาตุ ประจำปี พ.ศ. 2566 ซึ่งออกแบบและผลิตโดยบริษัท บานาน่า พลัส จำกัด มีข้อความว่า

“ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของเมืองนครเกิดมานานจนยากที่จะยืนยันได้ชัดว่าเกิดขึ้นในสมัยใด แต่ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ระบุไว้ว่า ในราว พ.ศ. 1773 ซึ่งเป็นช่วงที่เจ้าสามพี่น้อง คือ พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช พระเจ้าจันทรภาณุ และพระเจ้าพงษาสุระ กำลังดำเนินการสมโภชพระธาตุอยู่นั้น คลื่นได้ซัดผ้าแถบใหญ่ยาวชิ้นหนึ่งซึ่งมีภาพเขียนเรื่องพุทธประวัติ จึงเรียกว่า “พระบฏ” มาเกยที่ชายหาดปากพนัง ก่อนหน้าจะถึงวันสมโภชพระบรมธาตุไม่นาน ชาวปากพนังเก็บผ้านั้นไปถวายพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช จึงรับสั่งให้ซักพระบฏจนสะอาด ได้เห็นลายเขียนพุทธประวัติซึ่งไม่ลบเลือน ยังคงสมบูรณ์ดีทุกประการอยู่ รับสั่งให้ประกาศหาเจ้าของ ได้ความว่าชาวพุทธกลุ่มหนึ่งจำนวนราว 100 คนจากเมืองอินทปัต (บางก็ว่าเมืองหงษา) มีผขาวอริยพงษ์เป็นหัวหน้าจะเดินทางไปลังกาเพื่อนำไปบูชารอยพระพุทธบาทในลังกา แต่เรือโดนพายุซัดเข้าฝั่งปากพนัง มีคนรอดชีวิต 10 คน รวมทั้งหัวหน้า

พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชทรงพิจารณาเห็นว่าระบบนี้ควรจะนำขึ้นไปห่มพระบรมมาธาตุเจดีย์เนื่องในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุซึ่งเจ้าของพระบฏผู้รอดชีวิตก็ยินดีด้วย เหตุนี้ การแห่ผ้าขึ้นธาตุจึงเกิดขึ้นที่นครศรีธรรมราชตั้งแต่ครั้งนั้น จนกลายเป็นประเพณีประจำเมืองสืบมาจนทุกวันนี้”

(บานาน่าพลัส, 2566)

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

จะเห็นได้ว่า คำอธิบายที่มาของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุตามเอกสารร่วมสมัยเหล่านี้ ถูกผลิตซ้ำอย่างมีเอกภาพภายใต้โครงเรื่องเดียวกัน ใช้วิธีตรึงความหมายผ่านการนิยามไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เผยแพร่ความหมายทั้งในรูปแบบทางการผ่านคำอธิบายเกี่ยวกับความเป็นมา ความสำคัญ และคุณค่าของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ในหนังสือผ้าพระบฏพระราชทาน บทที่ 2 และรูปแบบไม่เป็นทางการผ่านแผ่นพับประชาสัมพันธ์งานแห่ผ้าขึ้นธาตุ พ.ศ. 2530 ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช และป้ายนิทรรศการชื่อ “ประเพณีแห่ผ้าพระบฏถวายพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” ในงานมานะ มาฆะ มานครฯ 2566 ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช

อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาได้ทบทวนเอกสารที่ดิเรก พรตตะเสน และบานาน่าพลัสอ้างอิงถึง “ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช” โดยได้สอบทานเอกสารดังกล่าวจากหนังสือ “ตำนานพระธาตุและตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” ฉบับกรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่พุทธศักราช 2560 พบว่า บัณฑิต ลิ่วชัยชาญ (2560) อธิบายไว้ในคำชี้แจงว่า **“ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช”** คือเอกสารฉบับพิมพ์จากต้นฉบับชื่อ **“ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช แต่งเป็นกลอนสวด”** เมื่อปี พ.ศ. 2504 โดยใช้ชื่อว่า **“ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช กลอนสวด”** พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพพระครูปลัดสง ธมฺมโชโต เจ้าอาวาสวัดกระดังงา และผู้รักษาการแทนเจ้าคณะสงฆ์อำเภอขนอม ณ เมรุวัดกระดังงา ตำบลขนอม อำเภอขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2504 (บัณฑิต ลิ่วชัยชาญ, 2560) ผู้ศึกษาได้พิจารณาจากเอกสารดังกล่าวแล้วไม่ปรากฏเนื้อเรื่องส่วนที่ดิเรก พรตตะเสน อ้างถึง รวมถึงคำว่า **“พระบฏ”** หรือ **“พระบต”** ซึ่งเป็นคำสำคัญด้วย ทั้งนี้ผู้ศึกษาเข้าใจว่าเอกสารที่ดิเรก พรตตะเสน ใช้ควรจะเป็น **“ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช** ฉบับพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเนื่องในงานปลงศพนางเทพนรินทร (สงวน อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ. 2471” ซึ่งกรมศิลปากรจัดต้นฉบับของเอกสารดังกล่าวอยู่ในหมวดของเอกสารโบราณตามลักษณะของวัสดุที่ใช้บันทึกและอายุสมัย โดยต่อไปผู้ศึกษาจะเปรียบเทียบเฉพาะสำนวนของดิเรก พรตตะเสน กับเอกสารโบราณเพราะถือว่าเป็นเอกสารร่วมสมัยฉบับแรกสุดที่นิยามความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

2. ความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุจากเอกสารโบราณ

ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเนื่องในงานปลงศพนางเทพนรินทร (สงวน อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ. 2471 เป็นเอกสารที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ในฐานะอุปนายกราชบัณฑิตยสภา ทรงสันนิษฐานว่า แต่งขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ด้วยทรงสังเกตว่าศักราชสุดท้ายที่ระบุในเอกสารดังกล่าวอยู่ในช่วงปลายแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173-2199) ข้อความส่วนนั้นระบุเหตุการณ์ในศักราช 2197 ว่ามีพระบัณฑูรโปรดให้พระยาบริบาลพลราชเจ้าเมืองตะนาวศรีมาเป็นพระยานครศรีธรรมราช เดชไชยอภัยพิริยบรากรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (กรมศิลปากร, 2560) ข้อความที่ปรากฏในส่วนท้ายนี้ ผู้ศึกษาพบว่ามีความคล้ายกับที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 (เดิมเลขที่ 36) ต่างกันเพียงในพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 ระบุศักราชที่ทรงมีพระบัณฑูรว่าเป็นมหาศักราช 2097

ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เนื่องในงานปลงศพนางเทพนรินทร (สงวน อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ. 2471 เป็นหนังสือกระดาษฝรั่งเขียนเส้นหมึก พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงวินิจฉัยว่า เป็นฉบับที่คัดสำเนามาจากหนังสือเก่า โดยทรงสังเกตจากตัวสะกดและถ้อยคำสำนวน (กรมศิลปากร, 2560) ในขณะที่ยังไม่ปรากฏต้นฉบับ ผู้ศึกษาตั้งข้อสันนิษฐานว่า อาจเป็นฉบับประมวลความจากเอกสารโบราณว่าด้วยเมืองนครศรีธรรมราชแล้วเรียบเรียงเรื่องราวให้ต่อเนื่อง จึงเป็นไปได้ที่ส่วนท้ายของ

พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 จะเป็นต้นเค้าให้กับส่วนท้ายของตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เนื่องในงานปลงศพนางเทพนรินทร (สงวน อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ. 2471

การที่ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เนื่องในงานปลงศพนางเทพ นรินทร (สงวน อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ. 2471 คัดลอกพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 ในส่วนท้าย แสดงว่าพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 เป็นที่น่าเชื่อถืออยู่แล้วในระดับหนึ่ง เมื่อคัดลอกฉบับที่น่าเชื่อถือมาจึงถือว่าฉบับคัดลอกเป็นเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือด้วย

พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 มีสถานะเป็นเอกสารโบราณ แต่งเป็นร้อยแก้ว ลงบนหนังสือสมุดไทยดำ เส้นดินสอขาว เรียกตามชาวนครศรีธรรมราชว่า “บุดดำ” โดยปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในฐานข้อมูลเอกสารโบราณ จารึก สมุดไทย ตู้พระธรรม และคัมภีร์ใบลาน กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดอยู่ในหมวดพงศาวดาร หมู่พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 รับเข้าในสารบบเมื่อ พ.ศ. 2479 ส่วนที่ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เนื่องในงานปลงศพนางเทพนรินทร (สงวน อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ. 2471 กล่าวถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับพระบฏนั้น ความว่า

> *“ครั้งนั้นยังมีผขาวอริยพงษ์อยู่เมืองหงสาวดีกับคน 100 หนึ่ง ผ้าพระบต* (ใช้ “พระบต” ตามเอกสารต้นฉบับ) *ไปถวายพระบาทในเมืองลังกา ต้องลมร้ายสำเภาแตกซัดขึ้นปากพนัง พระบตซัดขึ้นปากพนัง ชาวปากน้ำพาขึ้นมาถวาย สั่งให้เอาพระบตกางไว้ที่ท้องพระโรง แลผขาวอริยพงษ์กับคน 10 คน ซัดขึ้นปากพูน เดินตามริมทะเลมาถึงปากน้ำพระยาน้อย ชาวปากน้ำพาตัวมาเฝ้า ผขาวเห็นพระบต ผขาวก็ร้องไห้ พญาก็ถามผขาว ผขาวก็เล่าความแต่ต้นแรกมานั้น*
>
> *แลพญาก็ให้แต่งสำเภาให้ผขาวไปเมืองหงสาวดี นิมนต์พระสงฆ์ ผขาวก็ลงสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์มาสองพระองค์ องค์หนึ่งชื่อมหาเปรียญทศศรี องค์หนึ่งชื่อมหาเถรสัจจานุเทพ ฝ่ายนักเรียนทั้งสองพระองค์มาทำพระธาตุ ลงปูนเสร็จแล้ว พญาให้แต่งสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์เมืองลังกามาเสกพระมหาธาตุ”* (กรมศิลปากร, 2560)

ดังจะเห็นว่า เมื่อเปรียบเทียบคำอธิบายของดิเรก พรตตะเสน ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ กับข้อความจากต้นฉบับในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เนื่องในงานปลงศพนางเทพนรินทร (สงวน อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ. 2471 จะพบว่า คำอธิบายของดิเรก พรตตะเสน มีส่วนต่อขยายออกจากตำนานพระธาตุ กล่าวคือ ตำนานพระธาตุกล่าวถึงเหตุการณ์สุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับพระบฏคือเมื่อผขาวอริยพงษ์เข้าไปเห็นพระบฏแล้วร้องไห้ หลังจากนั้นไม่ได้กล่าวถึงพระบฏอีกเลย ในขณะที่คำอธิบายของดิเรก พรตตะเสน กล่าวในลักษณะขยายความต่อจากส่วนที่ตำนานกล่าวว่า *“พญาก็ถามผขาว ผขาวก็เล่าความแต่ต้นแรกมานั้น”* ด้วยคำอธิบายว่า *“พญาศรีธรรมโศกราชจันทรภาณุสดับข่าวนั้นแล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่าพระบซึ่งเจ้าของผู้ทำนั้นตั้งใจนำไปถวายเป็นพุทธบูชา ประกอบกับบริวารที่รอดชีวิตมาส่งข่าวยินยอม จึงโปรดให้พุทธศาสนิกชนชาวเมืองจัดเครื่องประโคมแห่แหนขึ้นห่มองค์เจดีย์พระบรมธาตุ อุทิศส่วนกุศลให้เจ้าของในครั้งวิสาขบูชาสมโภชคราวนั้นด้วย แม้ไม่ใช่พระทันตธาตุตามที่เจ้าของผู้ล่วงลับตั้งใจไว้ ก็เป็นพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมเป็นพุทธบูชาอย่างเดียวกัน”* (ดิเรก พรตตะเสน, 2529) แสดงว่า ดิเรก พรตตะเสน ต่อขยายเนื้อหาของตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนที่กล่าวถึงพระบฏออกไปให้มีส่วนสัมพันธ์กับรูปการณ์ของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุที่กำลังดำเนินอยู่ (ต่อไปผู้ศึกษาจะเรียกว่าอนุภาคพระบฏถวายพระบาท) ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงจะไม่วิเคราะห์ความหมายที่ปรากฏผ่านอนุภาคพระบฏถวายพระบาท

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

เพราะถือว่าไม่ใช่คำอธิบายที่มาของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ แต่จะอธิบายที่มาของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุสำนวนอื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป

จากข้อมูลและหลักฐานที่ได้แสดงมาทำให้เห็นว่าความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุถูกประกอบสร้างขึ้นผ่านคำอธิบายเกี่ยวกับประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นคำอธิบายที่ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 ดังได้กล่าวแล้วว่าเป็นคำอธิบายที่ต่อขยายอนุภาคพระบฏถวายพระธาตุที่ปรากฏในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเนื่องในงานปลงศพนางเทพนรินทร (สงวน อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ. 2471 ผู้ศึกษามีความสนใจว่า คำอธิบายที่ว่าด้วยที่มาและต้นกำเนิดเช่นนี้ย่อมมีผลโดยตรงต่อการเคลื่อนเปลี่ยนความหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนัยสำคัญในเชิงคุณค่าที่มีต่อ “ผ้า” อันเป็นของพุทธบูชาที่เป็นหัวใจหลักของประเพณี จึงพยายามค้นคว้าหาคำอธิบายในทำนองต้นกำเนิดของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุจากแหล่งอื่น ๆ เพื่อประโยชน์ในการพิจารณาพลวัตที่ทำให้ความหมายเคลื่อนเปลี่ยน

การรื้อฟื้นความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

หากพิจารณาดังที่ได้พรรณนามาแล้วจะพบว่า คำอธิบายจากเอกสารร่วมสมัยเป็นการต่อขยายเพิ่มเติมจากเอกสารโบราณซึ่งมีเค้ารอยสวมกันได้เพื่อ “หาที่ลง” ให้กับประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ดังนั้น การนิยาม ตรึง เผยแพร่ และผลิตซ้ำความหมายข้างต้น จึงเสมือนกระบวนการกดทับความหมายดั้งเดิมเอาไว้โดยอัตโนมัติ ยิ่งผลิตซ้ำมากเท่าใด ความหมายดั้งเดิมก็จะยิ่งถูกกดทับแน่นมากขึ้นเท่านั้น ผู้ศึกษาจึงใช้ข้อค้นพบนี้เป็นกระทู้สำหรับค้นคว้าข้อมูลทางคติชนวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการแห่ผ้าขึ้นธาตุของศรัทธาชนและคนนครศรีธรรมราช เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ว่าการแห่ผ้าขึ้นธาตุมีการให้ความหมายไว้ในสำนวนอื่นด้วยหรือไม่ โดยคนกลุ่มใดบ้าง ซึ่งพบว่ามีข้อมูลชุดหนึ่งที่น่าจะเป็นความหมายดั้งเดิมของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ที่ถูกนิยามไว้ผ่านเรื่องเล่ามุขปาฐะเกี่ยวกับเจดีย์ยักษ์ รายละเอียดมีว่า

> *“ยักษ์ตนหนึ่งเข้ามายังเมืองนครฯ ต้องการจับคนในเมืองกินเป็นอาหาร ระหว่างนั้นชาวเมืองกำลังก่อสร้างพระธาตุเจดีย์อยู่ ชาวบ้านได้วิงวอนยักษ์ว่าขอสร้างให้เสร็จก่อน แล้วจะยอมให้กิน ในตอนนั้นเกิดมีชายผู้หนึ่งนึกพิเรนทร์ ท้าทายยักษ์ให้สร้างเจดีย์แข่งกัน ยักษ์รับปากและลงมือ สร้างเจดีย์ของตนด้วยความเป็นยักษ์ มีพละกำลังมหาศาลจึงใช้เวลาไม่นานกระทั่งสร้างจวนจะเสร็จ ชาวเมืองเห็นจวนตัวใกล้พ่ายแพ้แก่ยักษ์ จึงคิดอุบายนำผ้าขาวมาห่มเจดีย์ซึ่งภายในทำด้วยโครงไม้ไผ่ ด้วยระยะห่างจากพระธาตุกับเจดีย์ที่ยักษ์สร้างนั้นไกลกัน ทำให้เจ้ายักษ์มองเห็นเหมือนว่าเจดีย์ของชาวเมืองนั้นเสร็จสมบูรณ์ก่อนตน ด้วยความโกรธ ยักษ์จึงใช้มือทุบยอดเจดีย์ที่กำลังจวนจะเสร็จจนยอดหัก และวิ่งออกไปจากเมืองด้วยความอับอาย ชัยชนะจึงตกเป็นของชาวเมือง และด้วยตำนานเจดีย์ยักษ์ (ยอดด้วน) องค์นี้ จึงเกิดประเพณี “แห่ผ้าขึ้น (พระ) ธาตุ (เมืองนคร)” สืบมาจนถึงปัจจุบัน”* (อาโด๊ด, 2566)

อาโด๊ด (2566) อธิบายเพิ่มเติมว่า เรื่องเล่ามุขปาฐะนี้มีโครงเรื่องว่าด้วยการสร้างเจดีย์แข่งกันระหว่างคนสองกลุ่ม กลุ่มผู้ชนะมักชนะด้วยความฉลาดแกมโกงล่อลวงให้อีกฝ่ายเห็นว่าตนสามารถสร้างเจดีย์เสร็จก่อน ส่วนอีกฝ่ายเมื่อพ่ายแพ้ก็จะละอายล่าถอยยอมแพ้และจากไป ผู้ชนะก็จะอยู่ครองดินแดนของตนอย่างปกติสุข ซึ่งโครงเรื่องลักษณะนี้ คล้ายกับตำนานพระธาตุเจดีย์อีกหลายแห่งในอุษาคเนย์ เช่น เจดีย์ภูเพ็ก จังหวัดสกลนคร ที่เล่าว่ามีการสร้างแข่งกันระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง เจดีย์วัดจย้าจก์เซมหล่าน เมืองเมาะลำเลิง รัฐมอญ ประเทศ

เมียนมาร์ เล่าว่าสร้างแข่งกันระหว่างชาวสยามกับชาวมอญ และเจดีย์ภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่เล่าว่าสร้างแข่งกันระหว่างพระมหากษัตริย์กรุงหงสาวดีกับพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา

เรื่องเล่าปรัมปราข้างต้น เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปในจังหวัดนครศรีธรรมราชในชื่อ “ตำนานเจดีย์ยักษ์” แต่มักเล่ากันไม่จบ จะยุติเรื่องราวตรงที่เมื่อยักษ์ทำลายเจดีย์จนยอดหักไปแล้วเท่านั้น หรือบ้างก็เล่าต่างไปจากสำนวนที่ยกมาว่ายักษ์เตะจนยอดลอยละลิ่วไปตกยังบริเวณที่เรียกว่า “ทุ่งหยาม” ฝั่งตะวันออกของเมืองนครศรีธรรมราช การเล่าไปไม่ตลอดนี้เอง ทำให้ต้นกำเนิดของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของสำนวนนี้ไม่ได้ถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นช่องว่างให้คำอธิบายชุดแรกยึดครองพื้นที่อธิบายต้นกำเนิดของแห่ผ้าขึ้นธาตุเพียงกระแสเดียว

เรื่องเล่ามุขปาฐะเรื่องเจดีย์ยักษ์ของอาโด๊ด เป็นเรื่องเล่าสำนวนเก่าที่นำมาเผยแพร่ใหม่ในสังคมร่วมสมัยผ่านสื่อออนไลน์ โดยเรื่องเล่านี้ ได้ถ่ายทอดความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุออกมาอย่างน้อย 4 ความหมาย ได้แก่ 1) แห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่เก่าแก่ตั้งแต่เริ่มก่อสร้างพระธาตุเมืองนคร 2) การแห่ผ้าขึ้นธาตุมีนัยของการยืนยันตัวตนด้านเชาว์ปัญญาของชาวนครศรีธรรมราชและการเฉลิมฉลอง 3) ผ้าที่ใช้แห่ขึ้นห่มพระธาตุนครคือผ้าพื้นสีขาวไม่ระบุสัณฐาน และ 4) ผ้าผืนแรกเป็นผ้าพื้น โดยเมื่อเปรียบเทียบระหว่างความหมายจากเรื่องเล่ามุขปาฐะและความหมายจากเอกสารร่วมสมัย จะสามารถสรุปได้ดังตาราง 1

ตาราง 1

การเปรียบเทียบความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

ข้อที่	ความหมายจากเรื่องเล่ามุขปาฐะ	ความหมายจากเอกสารร่วมสมัย
1	แห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่เก่าแก่ตั้งแต่เริ่มก่อสร้างพระธาตุเมืองนคร วันเวลาประกอบพิธีกรรมไม่ระบุ	แห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่เก่าแก่ เริ่มต้นในสมัยพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช มีกำหนดเวลาในการประกอบพิธีที่ชัดเจนแน่นอน คือ วันวิสาขบูชา ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6
2	การแห่ผ้าขึ้นธาตุมีนัยของการยืนยันตัวตนด้านเชาว์ปัญญาของชาวนครศรีธรรมราชและการเฉลิมฉลอง ผ่านเครื่องพุทธบูชา	การแห่ผ้าขึ้นธาตุถือเป็นพระราชพิธีสำคัญประจำปีของเมืองนครศรีธรรมราช เป็นการถวายราชสักการะ
3	ผ้าที่ใช้แห่ขึ้นห่มพระธาตุนครคือผ้าพื้นสีขาวไม่ระบุสัณฐาน	ผ้าที่ใช้แห่ขึ้นห่มพระธาตุนครคือพระบฏ มีสัณฐานเป็นผ้าแถบผืนยาว มีการวาดลวดลายตกแต่งผืนผ้านั้นเป็นฉากตอนในพุทธประวัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
4	ผ้าผืนแรกคือผ้าพื้นของชาวพื้นเมืองนครศรีธรรมราชที่มาร่วมสร้างพระธาตุนคร	พระบฏผืนปฐมเหตุเป็นของชาวเมืองอินทรปัตลุ่มน้ำโขงฝั่งเขมร มีจุดมุ่งหมายจะไปถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระทันตธาตุหรือพระเขี้ยวแก้วที่เมืองลังกา

จากตาราง 1 ความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุถูกอธิบายผ่านเรื่องเล่าต้นกำเนิดโดยคน 2 กลุ่มเป็นอย่างน้อย กล่าวคือ **กลุ่มนักวิชาการ** อธิบายว่าประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เกิดจากการที่คณะศรัทธาชนมุ่งหมายนำพระบฏไปถวายเป็นพุทธบูชาที่เมืองลังกา แต่ระหว่างการเดินทางเกิดอุบัติเหตุทำให้คลื่นซัดผ้าขึ้นฝั่งปากพนัง ชาวปากพนังนำขึ้นถวายพญาศรีธรรมาโศกราช พระองค์ทรงรับสั่งให้ซักแล้วถามหาเจ้าของ เมื่อพบเจ้าของและทรงทราบจุดหมายปลายทางของคณะศรัทธาชนแล้วจึงรับสั่งให้ถวายพระธาตุนครแทน แต่นั้นมาก็ถือปฏิบัติกันเป็นประเพณี ในขณะที่**กลุ่มของชาวบ้าน** อธิบายผ่านนิทานสร้างเจดีย์แข่งกับยักษ์ เมื่อเห็นว่าเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำ

ชาวมนุษย์ก็ทำอุบายคลุมผ้าขาวขึ้นทับโครงไม้เป็นรูปทรงเจดีย์ เมื่อชนะยักษ์แล้วก็บูชาด้วยวิธีคลุมผ้าอย่างนั้นต่อมา แน่นอนว่าคำอธิบายของชาวบ้านอาจมีมาก่อนแล้วเป็นเวลายาวนาน แต่ด้วยเป็นคำอธิบายในเชิงปรำปรานิทานจึงทำให้ขาดน้ำหนักและความน่าเชื่อถือ ประกอบกับบริบทของจังหวัดนครศรีธรรมราชตั้งแต่ก่อนทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา เกิดชุมชนทางวิชาการขึ้นหลายแห่ง ประเพณีสำคัญประจำปีประจำจังหวัดอย่างแห่ผ้าขึ้นธาตุจึงต้องได้รับการอธิบายในเชิงวิชาการด้วย คำอธิบายของกลุ่มนักวิชาการจึงปรากฏขึ้น

คำอธิบายของกลุ่มนักวิชาการรวมถึงบรรดาเอกสารร่วมสมัยเกิดขึ้นจากบริบททางสังคมวิชาการของจังหวัดนครศรีธรรมราชและภาคใต้ในยุคเฟื่องฟูที่เต็มไปด้วยการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ การเกิดขึ้นของหนังสือรายเดือนชื่อสารนครศรีธรรมราชที่มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่วิทยาการ ด้านประเพณีใน พ.ศ. 2513 การจัดสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2521 และการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2525-2527 เหล่านี้ กระตุ้นให้เกิดและมีความจำเป็นที่จะต้องอธิบายอย่างเป็นวิชาการให้กับประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

ขณะเดียวกัน กระบวนการนิยาม เผยแพร่ และตรึงความหมายดังกล่าว ถือเป็นกระบวนการในการช่วงชิงความหมายของพระเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุให้เป็นของหน่วยงานภาครัฐ โดยได้กดทับความหมายของ “ผ้าพื้น” ของยุคโบราณไว้ด้วย “พระบฏ” ของยุคร่วมสมัยจนทำให้เรื่องเล่า “เจดีย์ยักษ์” อันเป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุดั้งเดิมเลือนหายไปจากความทรงจำ เกิดความสับสนว่าผ้าพื้นสีเหลืองในมือของศรัทธาชนที่แห่กันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตาทวดนี้ เรียกว่า “พระบฏ” ด้วยหรือไม่ ความหมายใหม่จากเอกสารร่วมสมัยและการผลิตซ้ำความหมายในรูปแบบพิธีการ พิธีกรรม และกิจกรรมเพื่อการส่งเสริมประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของรัฐนำไปสู่การทบทวนและทำความเข้าใจใหม่ ส่งผลโดยตรงต่อการเคลื่อนเปลี่ยนความทรงจำของศรัทธาชน และมีนัยถึงการลดทอนความสำคัญของ “ผ้าพื้น” เครื่องบูชาในมือของศรัทธาชนมาแต่เดิม

ผู้ศึกษาพบว่า ชาวบ้านผู้ถือ **“ผ้าพื้น”** จะรวมตัวกันทำพิธีกรรมหลองผ้า สวดผ้า แยกส่วนออกจากพื้นที่ของทางราชการ โดยก่อนวันแห่ผ้าขึ้นธาตุหนึ่งคืน พื้นที่วัดหน้าพระบรมธาตุจะคราคร่ำไปด้วยผู้คนหลายร้อยคนที่เข้าไปจับจองพักคอย คืนนั้นจะนิมนต์พระสงฆ์สวดสมโภชผ้าที่ต่างนำมากันจากทั่วทุกสารทิศ ดังที่ พะเยาว์ ขำเกิด อายุ 63 ปี คนหลังวัดให้ข้อมูลว่า *“ทางนี้ไม่เกี่ยวกับทางโน้น เราทำแต่เรา คนมากันมากทุกปี นอนกันเต็มทุกศาลา มาจากสตูลก็มี ชุมพรก็มี เห็นแบบนี้มานานมากแล้ว”* (พะเยาว์ ขำเกิด, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2566) การปฏิเสธที่จะไปร่วมพิธีสมโภชผ้าพระบฏพระราชทานโดยจัดพิธีหลองผ้าขึ้นเองในพื้นที่ “ฝั่งตรงกันข้าม” ปรากฏการณ์เช่นนี้ ย่อมแสดงนัยยะของการรื้อฟื้นความหมายของ **“ผ้าพื้น”** ในยุคแรกด้วยการต่อรองเพื่อแสดงออกถึงการสืบทอดวิถีปฏิบัติเช่นในอดีต เป็นการยืนยันความจริงแท้ของการปฏิบัติประเพณี และแสดงความเป็นเจ้าของประเพณีเช่นกัน ไม่ใช่เป็นประเพณีของภาครัฐที่พยายามจัดให้เป็นงานใหญ่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาพบว่าร่องรอยสำคัญที่ชี้ให้เห็นการเคลื่อนเปลี่ยนความหมายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุคือ การกำหนดชื่อเรียกประเพณี ที่แต่เดิมมีชื่อเรียกกันต่อมาเป็นมุขปาฐะอย่างสั้นว่า **“แห่ผ้าขึ้นธาตุ”** แต่ในปัจจุบันกลับเป็น **“ประเพณีแห่ผ้าพระบฏถวายพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช”** ดังปรากฏในป้ายนิทรรศการงานมานะ มาฆะ มานครฯ ประเพณีมาฆบูชาแห่ผ้าขึ้นธาตุ ประจำปี พ.ศ. 2566 ที่กล่าวมาแล้ว

การพยายามค้นหา นิยามและเผยแพร่ความหมายให้กับ **“ผ้า”** ถือเป็นหัวใจสำคัญของประเพณีนี้ นำไปสู่การทบทวนและทำความเข้าใจใหม่เรื่องผ้า ส่งผลต่อการเคลื่อนเปลี่ยนความทรงจำของศรัทธาชนเกี่ยวกับประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมาว่า ผ้าที่ใช้แห่ดั้งเดิมนั้นต้องเป็นผ้าที่

เรียกว่า **“พระบฏ”** คือมีลายภาพเขียนพุทธประวัติ จนเป็นที่มาให้มีการกราบบังคมทูลพระบรมวงศานุวงศ์ขอพระราชทานพระบฏเพื่อให้สอดคล้องกับตำนานฉบับที่ดิเรก พรตตะเสน ขยายขึ้นเพิ่มเติมจากตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะการชี้ให้เห็นความสำคัญของประเพณีนี้ว่าเกิดขึ้นโดยพญาศรีธรรมาโศกราช ซึ่งมีสถานะเป็นกษัตริย์ เป็นข้อความสนับสนุนให้การกราบบังคมทูลขอพระราชทานนั้นเป็นไปได้ด้วยความสมเหตุสมผล

ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงตามเอกสารร่วมสมัยว่า ประเพณีนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 1773 นับจนถึงปัจจุบัน มีระยะเวลาล่วงมาแล้วถึง 794 ปี หากแต่ละปีมีการสร้างพระบฏขึ้นปีละ 1 ผืน เท่ากับว่ามีพระบฏแห่เข้ามาถวายพระธาตุเมืองนครแล้ว ไม่น้อยกว่า 794 ผืน แต่ไม่ปรากฏตามข้อสมมติฐานนี้ หมายถึง ในจังหวัดนครศรีธรรมราชไม่เคยมีการค้นพบพระบฏยุคก่อนทศวรรษที่ 2520 เลยแม้แต่สักผืน อีกประเด็นที่น่าสนใจคือ ผ้าแต่ละชนิดสัมพันธ์กับสถานะทางสังคมและตัวตนของผู้เป็นเจ้าของ กล่าวคือ ผ้าพื้น แสดงสถานะทางสังคมในระดับล่าง ได้แก่ ศรัทธาชนทั่วไป ประชาชนทั่วไป มีกระบวนการปรนนิบัติต่อพระธาตุนครอย่างเรียบง่าย ทั้งการแต่งกาย เครื่องพุทธบูชา ไม่เคร่งครัดในระบบระเบียบพิธีการ มีระเบียบทางสังคมเป็นกลไกขับเคลื่อน ในขณะที่ผ้าเขียนหรือพระบฏแสดงสถานะทางสังคมระดับรัฐและราชวงศ์ การปฏิบัติต่อพระบฏซึ่งเป็นของพระราชทานต้องมีหลักเกณฑ์และบทบัญญัติที่เหมาะสม มีระบบระเบียบพิธีการ ขับเคลื่อนและดำเนินการผ่านกลไกของรัฐ

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

บทสรุป

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ในสถานะต้องแสวงหาคุณค่าและความหมายเพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของประเพณีที่ควรรักษาไว้ ความเกี่ยวข้องกับตำนานพระธาตุและพระนามพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช เป็นกระบวนการสร้างความหมายใหม่ให้กับประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุในช่วงทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา ผ่านแรงขับเคลื่อนของชุมชนวิชาการด้านศิลปะและวัฒนธรรมภายในจังหวัดนครศรีธรรมราช แน่นอนว่าจะต้องซ้อนทับกับส่วนท้ายของตำนานเจดีย์ยักษ์ซึ่งเป็นความหมายเดิมที่มีอยู่ก่อน การทำความเข้าใจว่าแห่ผ้าขึ้นธาตุมีพลวัตในทางความหมาย ทำให้มองเห็นการซ้อนทับกันของความหมายและปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจากความพยายามซ้อนทับความหมาย ในขณะเดียวกันทำให้มองเห็นจุดยืนของความหมายเดิมที่พยายามรื้อฟื้นความหมายดั้งเดิมของ “ผ้าพื้น” ผ่านการรักษาพื้นที่และพิธีกรรมแยกส่วนจากพื้นที่และพิธีกรรมของ “พระบฏ” การที่ชาวบ้านไปใช้พื้นที่วัดหน้าพระบรมธาตุ ซึ่งมีตำแหน่งตรงข้ามกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จึงอาจเป็นเสียงจากฝั่ง “ตรงกันข้าม” ที่น่าควรฟัง

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ได้รับการนำเสนอในงานประชุมสัมมนาวิชาการระดับชาติเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการด้านการบริหารการพัฒนาสังคมและด้านการวิจัย ครั้งที่ 7 ภายใต้หัวข้อ “สังคมโลกาเทศาภิวัตน์ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน” (Glocal Society for Sustainable Development) ระหว่างวันที่ 7-8 ธันวาคม พ.ศ. 2566 รูปแบบออนไลน์ จัดโดยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก

รายการอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2560). *ตำนานพระธาตุและตำนานเมืองนครศรีธรรมราช*. กรมศิลปากร.

เฉลิม จิตรามาศ. (2566, 20 พฤศจิกายน). เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช. สัมภาษณ์.

ดิเรก พรตตะเสน. (2529). *แห่ผ้าขึ้นธาตุ*. ใน สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (บรรณาธิการ), *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 10* (หน้า 4135-4136). สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

บัณฑิต ลิ่วชัยชาญ. (2560). *คำชี้แจง*. ใน บัณฑิต ลิ่วชัยชาญ (บรรณาธิการ), *ตำนานพระธาตุและตำนานเมืองนครศรีธรรมราช* (หน้า 6-20). กรมศิลปากร.

บานาน่าพลัส. (2566). *นิทรรศการประเพณีแห่ผ้าพระบฏถวายพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช*. ป้ายนิทรรศการ.

พะเยาว์ ขำเกิด. (2566, 30 พฤศจิกายน). ชาวชุมชนหลังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร. สัมภาษณ์.

วิมล ดำศรี. (2557). *ผ้าพระบฏพระราชทาน ปัจจัยและสื่อส่งเสริมสืบสานประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเมืองนครศรีธรรมราช*. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2529). คำชี้แจง. ใน สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (บรรณาธิการ), *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 10* (หน้า 7). สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

อาโต๊ด. (2566). *เจดีย์ยักษ์กลางเมืองนครฯ สร้างโดยเศรษฐีมอญหงสาวดี*. รามัญคดี - MON Studies. https://www.facebook.com/search/top?q=เจดีย์ยักษ์%20มอญ

อาหมัดอัลซารีย์ มูเก็ม. (2559). *ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบนพื้นที่บ้านจารย์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช. (2530). *มาฆบูชากวนข้าวมธุปายาส แห่ผ้าขึ้นธาตุ ถวายราชสักการ*. แผ่นพับ.

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University